

СТУДЕНТСКИ

ДЕБЮТ

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ “СВ.КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Книга СОЦИОЛОГИЯ
Том 102

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA “ST.KLIMENT OCHRIDSKI”

FACULTE DE PHILOSOPHIE
Livre SOCIOLOGIE
Tome 102

БАНСКИЯТ КОСТЮМ КАТО ВИЗУАЛЕН ИЗРАЗ НА ПРЕДСТАВАТА ЗА ЛИЧНО ПРОСТРАНСТВО

МАГДАЛЕНА ПЕТКОВА

Magdalena Petkova. BATHING SUIT AS A VISUAL EXPRESSION OF THE CONCEPT OF PERSONAL SPACE

The article examines the relation between the emergence and development of the idea of personal space, on the one hand, and the transformation of dress norms, on the other.

The concept of personal space is used to signify the movable territory of inviolability which each person preserves in their contact with others, regardless of the characteristics of the social space in which they are situated.

The gradual confirmation of the norm of social and legal inviolability of the person in the last two centuries has resulted in significant changes in the socially acceptable dress codes. Clothing gradually lost some of its significance as a symbolic barrier between the person and the others. The article analyses the results of this process, such as the tendency towards reduction of the length, volume, and number of layers of clothes worn on one's body.

This will be illustrated using a historical study of the bathing suit from the 18th century to the present.

Тялото може да бъде разглеждано не само през неговата телесност, физически дадености и биологически особености, но и от социологическа гледна точка - през начина, по който то е представяно, възприемано и конструирано в различни социо-културни контексти. В социалното телесността никога не присъства сама по себе си. Тя е продукт на репрезентации и интерпретации. Както цялото тяло, така и отделни негови части, атрибути или състояния са натоварени със символни конотации [Пожарлиев, 1991:132-133]. Тялото в публичното пространство¹ се възприема не чисто физически в неговите природни дадености, а като образ на телесното, който носи определени символни значения и предава послание на гледащия. Следователно, в качеството си на знаци тези образи винаги са ограничени от и съобразени със средата, в която са представени. Движенията и начините на обличане, формите на репрезентиране, атрибутите (сабя, броеница, пиърсинг), дистанциите - всички тези аспекти са повлияни от социалната норма и строгостта на нейното налагане в групата. С други думи, отношението към тялото,

¹ Ще използвам термините “публично пространство” и “пространство на социалното” в смисъл на пространство, където индивидът е сред други хора, т.е. навсякъде, където не е насаме.

както към детството при Филип Ариес [Ariès, 1978:37-38] или сексуалността при Мишел Фуко [Фуко, 1993:7-8] е *социално конструирано*.

Като такова то дава възможност на учения през неговите репрезентации да реконструира спецификите на средата, в която е положено. През степените и начините, по които се конструира телесността, могат да се анализират механизмите на контрол и властовите структури в общността, а и чрез начините на обличане - силата и характера на чувството за срам или представата за морално поведение. Един исторически анализ на възприемането и употребите на образите на тялото дава нова перспектива към социо-културното развитие на обществата и промените, които се случват в тях.

Тук ще бъде разгледан само един аспект на телесността - разголването на тялото като социално приемлива норма в западните общества и по-конкретно постепенното разсъбличане на плажа, където процесите се случват най-отчетливо, най-концентрирано, с най-“очевидна” логика на явлението. Под “разголване” ще се разбира постепенното сваляне на пластове или елементи от дрехата, така че достъпът до тялото става все по-лесен; успоредно с това - постъпателното откриване на части от кожата, които остават непокрити от никаква материя. Тезата на текста е, че зараждането, задълбочаването и разпространяването на този процес е свързано с оформяне на идеята за лично пространство като неоспоримо и неприкосновено.²

До раждането на модерността разкриването на части от тялото е допустимо само насаме. Тялото се показва изцяло голо или в пълно усамотение, или само в най-интимен кръг. Облеклото, с което индивидът представя себе си пред другите, е многопластово. И мъжете, и жените носят поне един кат бельо и два ката горни дрехи, които покриват всяка една част на тялото, вкл. глезените и китките.³ Трайна тенденция на социално приемливо разголване на тялото можем да наблюдаваме едва от края на 18 век, т.е. с появата на модерните идеи за личността и нейните права. Това поведение на обличане е тясно свързано с идеята за защита на тялото. За да гарантира сигурност на телесността си, индивидът поставя “здравни”, надеждни физически и символни граници между себе си и другите. Тежката многокатна дреха е преграда, която средата трябва да преодолее, за да достигне човека. Личното пространство съвпада с физическото и човек може да го защити само чрез материални разграничения. Облеклото се явява алтернатива на стената или паравана и затова трябва да създава усещане за максимална сигурност.

В модерното време в западните общества се оформя нова концепция за личното пространство и неговата неприкосновеност. Идеята за лично пространство вече не съвпада с идеята за физическо, с телесната неприкосновеност на индивида. Всеки

² Разбира се, това не е единственият фактор, който оказва влияние. Например, безспорно е значението на моралната норма, динамизирането и рационализирането на живота и промяната на функциите на религията. Но изграждането на съзнание за лично пространство е само по себе си достатъчно обширен и важен проблем и тук ще се спира само на него.

³ В отделни периоди от време има изключения като дълбоко деколте и ръкави с различна дължина. Те са обаче временни и всеки път биват последвани от период, в който стилът на обличане “затваря” тялото.

човек започва да се мисли като неповторимо същество със своя индивидуалност и поради това като самоценен. Със зараждането на идеята за личност, тази за лично пространство придобива различни конотации: то се възприема като безспорно човешко право, право по рождение, което всеки индивид притежава, независимо от това какъв е статусът му или в кой топос на социалното се намира. Ако преди личното пространство трябва да се “отвоюва”, да се отграничи чрез определени механизми (като стената и дрехата), сега то е безвъпросно, неоспоримо.

Идеята за лично пространство става възможна при съчетаване на три тясно обвързани концепции: за личността, за естествените и за гражданските права. В предмодерните епохи на човека се гледа като на част от общността и което е по-важно - той самият гледа на себе си единствено като на част от нея и като такъв изцяло се съобразява с нейните изисквания и повели. Човекът е ценен доколкото представлява групата, но не се смята за ценен сам по себе си, защото липсва рефлексия върху неговата индивидуалност и качествата му на личност. Както показва Питър Бъргър, с генезиса на модерността се ражда едно ново разбиране за човека като автономен индивид. “Буржоазната култура на запад, особено в протестантските общества, произвежда тип личност, силно белязана и от ценностите, и от психологичната реалност на индивидуалната автономия.” Има “хора, които не само *са вярвали* в индивидуалната автономия като някакъв идеал, но и действително са преживявали себе си като - и наистина *са били* - личности, които могат да се характеризират като автономни индивиди” [Бъргър, 1998:124]. Вярно е, че Бъргър се основава на британския социолог Алън Макфарлан, който “категорично заявява, че английският индивидуализъм е бил социална и психологическа реалност дълго преди настъпването на модерността” [Бъргър, 1998:114]. Предмодерната идея за индивид като автономно същество, способно да взема индивидуални решения, обаче е различна от модерната концепция за личността като микрокосмос, криещ в себе си тайните на света. Представата за лично пространство е свързана с едно много по-дълбоко и многостранно гледище за личността. Човекът е не само индивид, способен да се еманципира от общността и да се води от интереси, различни от нейните. Той също така е сложна психична реалност, уникален по своята същност и характеристики Аз, който именно поради неповторимостта си е ценен и трябва да бъде изучаван и разбран. През втората половина на 19 век личността се появява като централен проблем на социалното, философското, етическото мислене. Бъргър казва, че прекаленият индивидуализъм на модерната западна култура “означава засилен интерес към индивидуалната субективност. Т.е. възприемането на индивида като изключително сложен, надарен с... духовни дълбини и поради всичко това, с много висока ценност” [Бъргър, 1998:124]. Генезисът на модерността се характеризира със засилен интерес към човешката същност. Мишел Фуко показва как в този период се раждат редица социални науки, като психоанализата, педагогиката, демографията, които поставят човека в центъра на изучаване [Фуко, 1992:495]. Всяка една от тях има за предмет на изследване различни аспекти от човешката същност, а заедно те изграждат една нова епистема, която третира индивида като космос. Именно това разбиране стои в

основата на модерния индивидуализъм и го отличава от предмодерния, за който говори Макфарлан. Това вече не е идеята за индивид, а за *личност*.

Новата епистема навлиза в ежедневието на хората, повлиява на социалния им живот, на отношението им един към друг и към самите себе си. Човек става обект на саморефлексия. Ценността на съкровения Аз предполага неговото уважаване и съхраняване. Идеята за универсални човешки права се пренася от “сложните” елитарни философски книги в “живото” всекидневие и се превръща в общосподелена норма на отнасяне към другия. От абстрактна идея, правото на живот, свобода и слово се превръщат в ежедневна практика. Ражда се представата за “универсалния друг”, който независимо от своите социални характеристики е носител на естествените човешки права като всички останали поради самия факт, че е личност. Хората не просто са различни един от друг, но именно поради тяхното различие е важно те да бъдат изслушвани и разбирани, а животът и безопасността им да бъдат съблюдавани. Върху тази основа в модерната западна култура се изгражда разбирането, че правото на лично пространство е универсално и естествено.

Над концепцията за естествените човешки права се надгражда тази за гражданските права и свободи. Според нея всички хора се ползват от тях, защото са равни не само по природа, но и пред закона. Фундаментална конституционална норма на националната държава е гарантирането на личната неприкосновеност на всеки гражданин.

В резултат на тези процеси представата, че човек трябва да защити тялото си (буквално или символно) чрез материални прегради, които да постави между себе си и средата, се заменя с тази, че човек по презумпция е защитен, защото притежава неоспоримо “парче” лично пространство. Този “въздушен мехур”, който огражда всеки един индивид, е невъзприемаем за сетивата (зрение, допир), но съществуването му не се проблематизира в съзнанието на модерния човек; т.е. то е всекидневна очевидност, част от здравия разум. Важното за нас е, че той е неприкосновена територия, до която други имат достъп само при съгласието на индивида. Границата на лично-телесното вече не е материална, а абстрактна и именно затова е много по-сигурна. Когато индивидът разчита само на материални средства като дрехата, за да защити неприкосновеността си, те лесно могат да бъдат преодоляни чрез сила. В края на 18 и началото на 19 век в западните общества в гаранция за сигурност обаче започва да се превръща всеобщото неоспоримо разбиране, че пространството на личността не трябва и не може да бъде нарушавано насилствено. В обществото се установява нова норма, която третира всички лица като имащи право на лично пространство. Първоначално тя е по-нестабилна, но с времето започва да става все по-строга. Нарушаването ѝ подлежи на санкциониране както от страна на обществото, защото се споделя като норма от всички негови членове, така и на институциите, защото се обективира в правно-юридическата система. При затвърждаване на тази норма за неприкосновеност на личното пространство, подчертаването на допълнителни средства за защита на тялото, каквото е облеклото, се обезсмисля.

Личното пространство на индивида е различно от частното пространство на семейството или групата, за което говори Хабермас [Хабермас,1995:108-111]. Ареалията на частното се обособява като отграничаваща се от публичното и като такава е топос, в който индивидът се оттегля от погледа на общността. Частното е мястото, в което индивидът има пълен контрол над средата, защото обществото не може да проникне. Личното пространство за разлика от това не е обособено на конкретно място, не се помества в статични пространствени координати (както домът напр.). Основната му характеристика е, че то е *подвижно*, т.е. то е характеристика не на дома, а на личността. То е атрибут, който принадлежи на всяко едно човешко същество, независимо дали то се намира в спалнята си, в салона за дебати или на плажа. То се “придвижва” заедно с личността в различни топоси на социалното. Човекът го “носи” със себе си както в частното, така и в публичното. Обособяването на частното и на личното пространство са два аспекта на специфициране на личността. От една страна се заражда идеята, че “моят дом е моята крепост” и тя е синтезиран израз на съзнанието за частно. От друга страна, успоредно с това, започва да се разпада представата, че “моята дреха е моята крепост” и това бележи прехода от физическа към абстрактна граница между индивидите като легитимен регулатор на взаимоотношенията.

При това ново разбиране за света и естеството на социалното, според което поради ценността на всеки човек и неговите универсални права неговото лично пространство е абсолютно и непроблематизируемо, умишленото и подчертано скриване на тялото няма смисъл. Личността няма стимул да прикрива в такава степен телесното, защото функцията на прикриването се поема от представата за лично пространство. В тези условия възможността за създаването и носенето на бански костюм става *мислима*. Преди генезиса на модерността изобщо липсва вероятността подобна степен на събличане пред другите да се превърне в алтернатива именно защото предмодерният човек не споделя идеята за неприкосновеност на личното пространство и възприема откритото тяло като уязвимо.⁴ Постепенното сваляне на пластовете от дрехата - в нашия конкретен случай от банския костюм - става успоредно с отслабване на субективното чувство за уязвимост, което от своя страна е резултат от засилване на усещането за непристъпно лично пространство. В такъв смисъл през начините на обличане и репрезентациите на тялото на плажа можем да проследим постепенното укрепване на идеята за лично пространство. Условно можем да кажем, че този процес се развива от края на 19 до края на 20 век.

В западните общества хората започват да плажуват в началото на 18 век. Къпането е балнолечение, препоръчвано от лекарите [10]. Тялото се излага на слънчевите лъчи и морската вода, защото това се препоръчва като надежден начин

⁴ Разголването на тялото в тази епоха често става насилствено - в лудниците и затворите. Хората, постъпили в тези институции, са или частично събличани, или обличани с чужди дрехи. И затворническата дреха, и облеклото на лудия са символи на отнемането на личното пространство. Самото събличане е символно-знаково. То бележи отнемането на личното чувство за свобода и неприкосновеност. Така се установява контрол над индивида, упражнява се власт чрез повлияване на субективното му усещане за сигурност.

за лекуване на редица болести. Това обстоятелство ни казва две неща. Първо, отначало тази практика се разпространява сред по-заможните слоеве на обществото. Хората, които живеят на морския бряг, са много малка част от тези, които имат нужда да го посетят. Затова лечението обикновено струва не малка сума пари и количество време, каквито селячеството рядко може да си позволи. Второ, в началото потапянето на тялото във водата е въпрос на *необходимост*. Индивидът нарушава цялостта, първоначално създадената форма на защитаващата го дреха, защото трябва, а не защото иска. Той нарушава нормата на репрезентиране на тялото и отслабва символната си защита, предметена в плътното, “стабилно” облекло. Но този процес, който обхваща не малка част от обществото (лекарите препоръчват лечението с морска вода масово), има външен тласък. Методиките и средствата на медицината, поради важността на здравето в периода,⁵ се намесват в логиката на обличане и показване на тялото в социалното пространство. В началото на 18 век идеята за лично пространство все още не се е зародила. Отслабването на защитната функция на дрехата чрез намокрянето ѝ пред други хора е резултат от налагането на рационалната научна логика.

Именно поради липсата на усещане за неприкосновеност на личното пространство обаче въпреки, че първоначалното стабилно състояние на дрехата се нарушава, тя все така плътно покрива тялото. През 18 век жените се потапят в морето с “рокля за къпане”, която почти не се различава от роклята, носена в другите топове на социалното. Тя покрива тялото от шията до китките и глезените и така позволява минимална видимост на телесното. В стремежа си максимално да прикрият плътта, дамите пришиват кожени тежести по ръба на полата, за да не се повдига тя във водата и да разкрие глезените или прасците [1]. Мъжкият бански костюм представлява дреха от една част с дълги ръкави и крачоли [2]. И мъжете, и жените се стремят да покрият тялото възможно най-добре. Дрехата служи за прикриване на плътта и така създава усещане за сигурност у индивида. Облеченото тяло означава надеждна граница между него и другите. Затова към облеклото се добавят аксесоари и детайли, които от съвременна гледна точка нямат рационално-функционална стойност, но подчертават скриването на тялото в дрехата. Такива са шапката [3] и добавените към женския костюм от втората половина на 19 век панталони под полата [пак там].

Осигуряването на материалното ограждане на тялото става и чрез специфичните характеристики на банския костюм. Дрехите, които се носят на брега и в морето, за разлика от тези, с които индивидът се появява “в обществото”, не са многопластови [2, 3]. По своята кройка плажните облекла и на двата пола по-скоро приличат на бельо. Плажът изисква частично разкриване на тялото (дори то да се състои в сваляне на някой от катовите плат) и с това сменя в голяма степен физическите граници между индивида и другите. Това поражда нуждата от подчертаване на границите между телата, което да гарантира усещането за

⁵ Можем да изкажем хипотезата, че отношението към здравето, също както към разголването, е различно в различните епохи и е резултат от преплитането на множество фактори. Тя обаче е достойна за отделно изследване.

сигурност и защита. Свалянето на част от катовеите дрехи е компенсирано от използването на специфични материи. Банските костюми през 18 и 19 век се правят главно от вълна и много по-рядко от дебел непрозрачен плат. Вълнените костюми са непрактични, защото в морето тежат много. В края на 19 век например, първият бански костюм на марката Jantzen тежи 4 килограма, когато е намокрен, и това значително затруднява плуването [4]. Въпреки това оголването на тялото се мисли като застрашаващо и причинява безпокойство. Плътната вълнена плетка изпълнява функцията на здрава и надеждна преграда към физическото пространство на индивида, защото е много по-стабилна от иначе по-удобните памук и коприна.

Освен чрез дебелината на костюма, индивидът се опитва да гарантира личното си пространство и чрез допълнителни средства, едно от които е “машината за къпане” (bathing machine), популярна през целия 19 век главно в Обединеното кралство и части от Британската империя, но също така във Франция, Германия и САЩ. Тя представлява не много голяма дървена конструкция, наподобяваща стая на колела. Стените и покривът са изцяло покрити с дърво или непрозрачен плат. Почти никога няма прозорци, въпреки че отвътре машината е твърде тъмна. Всеки плажуващ има собствена машина за плуване, която му осигурява максимална неприкосновеност на личното пространство. Плажуващият влиза в нея, за да се преоблече. През това време машината се изтегля в морето, така че къпещият се използва стълба, за да влезе направо във водата и след това се прибира отново направо в нея [5, 6]. Машината изпълнява двойна функция на преграда. От една страна, тя огражда разголеното тяло по време на преобличането. Потопяването във водата изисква всекидневните дрехи да се заменят с плувни, което е немислимо пред погледа на другите. Като използва това средство, индивидът символно и буквално пренася иначе статичните стени на личната стая. Щом дрехата е “подвижна крепост” на телесното, а на морския бряг тя трябва да бъде свалена, нуждата от осигуряване на лично пространство мобилизира другия познат начин - стената, паравана, зида. От друга страна, плътно наредените по продължение на брега машини целенасочено поставят граница между потопеното във водата тяло и другите хора, които са на плажа [5]. Банският костюм не е толкова надежден, колкото роклята с няколко фустии или мъжкият костюм от четири части (панталон, риза, елече, сако), а когато е мокър прави тялото да изглежда още по-уязвимо. Затова плуването е своеобразно символно разголване и предполага помощна материална граница, която да обособи личното пространство. Машината за къпане компенсира преграждането, което облеклото не може да осигури. Някои машини имат и допълнителни механизми за прикриване на телесното - понякога от отворената врата до водата се спуска дебел плат и така във водата се огражда област, максимално подсигурана като лично пространство [5]. Машината за плуване се потапя във водата заедно с човека и се закрепва стабилно. Тази близост дава възможност плуващият да се скрие в нея веднага щом пожелае. Освен това тя играе роля на убежище, в което той се приютява веднага след излизане от водата, за да възстанови първоначалната неуязвимост на тялото си като облече многократните сигурни дрехи.

Нормата за публично показване на тялото не се променя до 80-те години на 19 век, а с нея остава същият и костюмът за плажуване. През тази статика на отношението към разсъбличането можем да видим липсата на усещане за естествена абстрактна граница между индивидите, която не може да бъде нарушавана насилствено. Тялото се покрива систематично и старателно, защото няма идея за неприкосновеност на личното пространство.

Банските костюми от края на 19 век са твърде затворени, обгръщат цялото тяло и са неудобни за плуване. Поради обема си, когато се намокрят, тежат. Женските поли се заплитат около краката, а панталоните, които по-късно някои жени носят под тях, са широки и пречат на движението. Практическите неудобства, които създават плажните дрехи, изискват тяхното “рационализиране”. Тази тенденция се засилва, защото все повече хора посещават морския бряг. През първата половина на 19 век плажуването се превръща от средство за терапия в начин за отдих и развлечение [1]. Технологични изобретения като железницата правят обществените плажове по-достъпни. Практиките, свързани с брега се масовизират. С популяризирането им се засилва нуждата да се пригоди по-практично и удобно облекло.

Дрехата обаче все още има функцията на символна защита на тялото и което е по-важно - тя е единствената такава защита на индивида в публичното пространство. Логиката на практическата функционалност и тази на стремежа към субективно усещане за сигурност се преплитат в оформянето на нормата за обличане. Едната предполага разголване на тялото, а другата изисква неговото прикриване. От стила на обличане на плажа приблизително до 80-те години на 19 век можем да заключим, че въпреки практическите неудобства, които банският костюм създава, усещането за защита на дрехата е решаващо за начина на обличане. Докато индивидът (макар и нерелективирано) възприема дрехата като надеждна граница, която възпира другите да нахлуят в личното му пространство (в чисто телесен смисъл), той я използва като защитен механизъм. Докато дрехата е “подвижна крепост” на тялото, тя се “подсилва и поддържа”. В последните десетилетия на 19 век обаче постепенно се изгражда представата за личното пространство като притежание на всяка личност и тя се развива и укрепва през 20 век. След като човек е защитен по природа поради самия факт, че е личност - вече в модерния смисъл на думата, нуждата от материално подчертаване на защитеността на тялото постепенно отпада. В края на 19 век, когато тази концепция започва да придобива форма, строгото прикриване на телесното отстъпва пред деликатното му разголване.

След 1880 г. и в мъжките, и в дамските бански костюми се въвеждат модели с ръкав над лакътя [3]. През 1900 г. се възприема за нормално мъжете да носят долнище над коляното [4, 7]. В началото на 20 век деколтето и ръкавите се изрязват все повече. През 20-те години при жените полите над панталона се скъсяват до средата на бедрата, а широките крачоли се заменят от прилепнал клин, който постепенно отпада от костюма. Новият бански костюм наподобява панталони над коляното и потник [3]. Вълнените материали отстъпват на по-фини платове (пак там). През 30-те години мъжете започват да носят бански без горнище. Постъпателното

разголване на крайниците, шията и гърба е резултат от това, че индивидът спира да се чувства незащитен, когато открива части от тялото си. Развиващата се идея за лично пространство му дава увереност и усещане за спокойствие. Той вече няма нужда в такава степен да гарантира неприкосновеността си чрез материални средства. Все пак нормата позволява разголване до определен допустим максимум тъй като голяма част от тялото остава изцяло скрита.⁶

Нов етап в промяната на отношението към разголването е средата на 20 век, когато стават популярни конкурсите за красота. Първият опит за официален конкурс е направен още през 1854 г. в САЩ, но е последван от публични протести и е прекратен [8]. След това състезанията за красота стават редовна практика по плажовете на Северна Америка. През 1921 г. в САЩ е направен първият конкурс Мис Америка и провеждането му се превръща в традиция (пак там). Интересното е, че състезанията за красота започват като представяне на бански костюми, а вечерната рокля се въвежда известно време след първото шоу Мис Америка. След 1950 г. последователно се основават Мис Свят (1951), Мис Вселена (1952) и Мис Интернешънъл (1960), с което конкурсите за красота се популяризират в Европа [8]. На всеки един то тях претендентките за титлата дефилират с плажно облекло. С превръщането си в традиция тези състезания институционализират носенето на бански костюм не само като легитимна и нормална (т.е. съответстваща на нормата) практика, но и като желана. Разголването на тялото отфициално бива заявено като привлекателно. Междувременно банският костюм става все по-изрязан. Крачолите при жените изчезват, а при мъжете се скъсяват максимално [9].

Между 40-те и 60-те години показването на тялото на плажа се естетизира. Дамските бански костюми включват елементи от корсета, за да “прибират” женската фигура и да скриват недостатъците. Същевременно на горната част на костюма започват масово да се пришиват подплънки, които да поддържат и дооформят гърдите [9]. Жените не просто носят по-оскъдни дрехи, защото те им позволяват да плуват по свободно. Те започват да се наслаждават на разголеността си, да я превръщат в обект на грижи и разкрасяване. Разсъбличането от причина за притеснение и неудобство се превръща в повод за целенасочено подчертаване на телесното. Това е едно качествено ново отношение към липсата на “защитаващи” човека дрехи, при което стремежът към прикриване на тялото е заместен със стремеж към манифестирането му. В известен смисъл това е аналог на

⁶ Описаният процес на расъбличане не е толкова плавен и безпроблемен, колкото изглежда. През 1907 г. австралийската плувкinya Анет Келерман е арестувана в САЩ, защото се появява публично с недопустимо изрязан бански костюм, показващ голяма част от ръцете, краката и шията [2]. В началото на 20те години в щата Хавай е издадена заповед, която задължава всеки над 14 години да носи бански костюм само ако краката му са покрити поне до коленете [10]. Тези събития обаче са резултат от това, че държавата се чувства длъжна да защитава пуританския морал. Те не са израз на субективните решения и действия на индивидите. Доказателство за това е, че в първия пример облеклото, заради което е арестувана Анет Келерман, става популярно и се носи масово само няколко години след държавната санкция. Във втория пример формалната норма за обличане често не се спазва или се заобикаля от гражданите на Хавай [10]. Субективното усещане за защитеност на личното пространство е достатъчно развито, за да разголят те по собствена воля тялото си в определена степен.

представянето на банския костюм в конкурсите за красота - разголването на тялото е механизъм за подчертаване на красотата и формите. Важното тук обаче е, че то се пренася в съвсем различна сфера на социалното - ежедневието. Подиумът е пространство, към което са насочени всички очи и прожектори. Самият факт, че той е център на публичността (в определен момент) предполага изключителност на жените, качили се на него. Конкурсът за красота е сякаш временно прекъсване на нормалния начин на живот, при което се налагат различни обществени очаквания. След 1940 г. тези норми се отнасят не само за сцената (първоначално само американската като образец, после и европейската), но и за морския/речния бряг. Естетизирането на разголеното тяло определя мотивацията на обличане на "обикновената" жена в нейното типично присъствие на плажа. Този преход бележи промяна в идеите и убежденията, които мотивират или ограничават жената от средата на века: от гарантиране на лична неприкосновеност към подчертаване на привлекателността на тялото; от безпокойство към спокойствие за недостъпност на личното пространство.

Нещо повече - красотата на тялото не просто се показва, тя се подчертава, дооформя, моделира. Когато женските форми не съвпадат с представата за естетическа атрактивност, те биват съзнателно коригирани. Налага се един идеал за това как трябва да изглежда тялото, облечено в бански костюм, и той е насочен към изграждането на образ, който подчертава женствеността, т.е. подчертава частите, които отличават жената от мъжа - ханша и тънката талия (за това служи корсетът) и гърдите (оформени чрез подплънките). Красотата на разголеното тяло става цел сама по себе си. Усещането за лично пространство в такава степен е засилено, че изчезва притеснението дори за последиците от целенасочената съблазнителност на физическото.

Човекът от предмодерната епоха е много по-плътски от този в модерната [Бояджиев, 1988:86,92], удовлетворява много по-пряко своите нагони [Елиас, 2000:242-243]. С постепенното цивилизоване плътското се нормира много по-строга, нараства натискът за самоконтрол [Елиас, 2000:239, 241], с което намалява вероятността от пряка и нежелана физическа намеса на един индивид в пространството на друг или от силово налагане на воля и власт. В модерността се заражда и засилва идеята, че личността има контрол над личното си пространство. Рабира се, вероятността за нахлуване в него съществува, но само в крайни случаи и те вече са регламентирани. Индивидът има очакване за това кога друг може да навлезе в личното му пространство и кога не. Физическият контакт, когато не е желан от двете страни, става въпрос за право и това право е заложено в общоприети официални правила, зад които стоят специално ангажирани институции (полиция и съд). Критериите, по които действието се класифицира като правомерно или неправомерно, тъй като са общосподелени и формално описани, са обективни и затова могат да бъдат преценени от всеки член на обществото. Освен това са вписани в правна рамка и всяко нарушаване подлежи на законова санкция. Така държавната правна система осигурява обективни и рационални механизми, които да гарантират неприкосновеността на личното пространство.

В своята разбираща социология Макс Вебер изказва тезата, че индивидите ориентират действието си спрямо очакването за това колко е вероятно да предизвикат определена обратна реакция или резултат от него [Вебер, 1998:168-169]. Когато възприемат правото на лична физическа недостъпност като норма и вероятността за неспазването ѝ - като минимална - те нямат стимул да поставят между себе си и другите подчертани (реални и символни) граници. Така можем да обясним постепенното “изрязване” на плажната дреха през 20 век и естетизирането на разсъблеченото тяло.

През 60-те години банският костюм от две части става популярен сред жените [11]. Разкриването на най-уязвимите части на тялото, каквито са коремът и гърбът, говори за пълна увереност в неприкосновеността на личното пространство. Кулминацията на този процес е популяризирането на монокините - бански костюм без горнище, през следващите десетилетия. При тях се разголят гърдите, които традиционно се смятат за една от най-уязвимите части на женското тяло. За да сваля жената символните прегради, които ги прикриват е нужна по-висока степен на сигурност в личната неприкосновеност. Освен това женската гръд е образ на майчиното, тя се свързва с подържането на живота и има много по-дълбок символен смисъл. Разголването на гърдите означава абсолютна увереност в недостъпността на тялото и невъзможността да се прекрачи личното пространство.

Наистина нудизмът става популярен много по-рано - още след Втората световна война [12]. Но в известен смисъл отношението между нудизма и носенето на монокини е като това между естетизирането на тялото на подиума и ежедневно плажуване: това е отношението между изключителното и обичайното. Нудистите, макар и напълно разголени, се намират в една, в известен смисъл изкуствена среда. Те са отделени в специални плажове, където е установена специфична норма на показване на телесното и тя гарантира на индивидите, че всеки се съобразява с избора на другия поради самия факт, че всички са направили еднакъв избор. “Обикновеният” плаж за разлика от това е социално пространство, в което се срещат различни по предпочитания индивиди с различни представи за благоприлично и нормално. Докато през 1900 г. нормата за обличане (или по-точно за разсъбличане) е изключително строга, в края на века поради динамичните ѝ промени през периода е много трудно да се установи единна и напълно еднаква идея за допустимо. През 1970 г. например на плажната ивица могат да се срещнат консервативно семейство, възрастна жена, споделяща норма, от по-ранен етап, и група приятели, отишли там само заради формите на женското и мъжкото тяло. Самият факт, че в тази среда една жена (по-важното - не една, а много) разсъблича в такава степен тялото си и така сваля всички символни прегради, означава, че тя е напълно уверена в неприкосновеността на личното пространство. В тези условия обаче сигурността е гарантирана не от еднаквостта на хората (както на нудисткия плаж), а от универсалната идея за зачитане на личното пространство. Тя е както обективна - институционализирана в правовите регламентации, така и субективна - резултат от колективната вяра в естествените и гражданските права на човека и от утвърдилата се в модерността идея за ценността на личността.

ЛИТЕРАТУРА

- Ariès, P. 1978. Centuries of Childhood. B: Beck, J. *Toward a Sociology of Education*. Transaction Publishers.
- Бояджиев, Ц. 1988. *Студии върху средновековния хуманизъм*. УИ"Св. Кл. Охридски", С.
- Бъргър, П. 1998. *Капиталистическата революция*. С., ЛИК.
- Вебер, М. 1995. *Смисъл и ценност*. С., Критика и хуманизъм.
- Елиас, Н. 2000. *Относно процеса на цивилизация*. т. 2, С., Атика.
- Пожарлиев, Р. Телесността като политически феномен. В: *Критика и хуманизъм*, бр. 3.
- Фуко, М. 1992. *Думите и нещата*. С., Наука и изкуство.
- Фуко, М. 1993. *История на сексуалността*. т. 1: Воля за знание, Плевен, ЕА.
- Хабермас, Ю. 1995. *Структурни изменения на публичността*. С., УИ"Св. Кл. Охридски".

1. http://www.sexycreations.com/swim_history.htm
2. <http://en.wikipedia.org/wiki/Swimsuit>
3. http://www.fashion-era.com/early_swimwear.htm#They
4. <http://www.ocf.berkeley.edu/~roseying/ids110/3FRAME.HTM>
5. http://en.wikipedia.org/wiki/Bathing_machine
6. <http://www.victoriana.com/Etiquette/bathingmachine.htm>
7. <http://www.getfrank.co.nz/the-history-of-swimwear/>
8. http://en.wikipedia.org/wiki/Beauty_contest
9. <http://www.fashion-era.com/swimwear.htm>
10. <http://xroads.virginia.edu/~MA04/hess/Fashion/inthiscorner3.html>
11. <http://www.everythingbikini.com/bikini-history.html>
12. <http://www.dans-nudism.com/history.htm>

ПРИЛОЖЕНИЕ

1

2

FIGURE 4.—BATHING DRESS.

3

5

6

7

most beautiful
most beautifying
swim suits
in the world

9

10

1. Рисунка на машина за къпане

2. Машина за къпане 19 век
3. Бански костюм 1858
4. Мъжки бански костюм 1900
5. Бански костюм 1922
6. Мъжки бански костюм 1940
7. Конкурс за красота, началото на 20 век
8. 1950-1960
9. Мис Обединено кралство 1964
10. Бански костюм днес